

**РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ І ПРАВА:
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ**

БРИНЦЕВ В. Д.,

доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
(Науково-дослідний інститут правового
забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових
наук України)

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.4.1>

**ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Автором констатується прогалина в рівні дослідженості верховенства права у сфері економічного розвитку на вітчизняному рівні. Проводиться узагальнення позицій науковців щодо визначення поняття «глобалізація». Досліджується адаптація економічного розвитку України до глобалізаційних процесів. Аналіз практики застосування основоположних міжнародно-правових актів дає автору підстави визначити місце принципу верховенства права в доктринах і концепціях сучасного міжнародного співтовариства. Відзначається роль доктринальних напрацювань із зазначеної теми в практиці авторитетних міжнародних організацій. Аналізується процес формування доктрини верховенства права в Україні, в якому автор вирізняє чотири складових частини. Констатується складність і багатогранність поняття «верховенство права», що унеможливує виведення його єдиної універсальної дефініції. Досліджується процес формування неофіційної доктрини верховенства права та її зв'язок із концепціями правової держави, демократії, прав людини, загальними засадами конституційного ладу тощо. Відзначається фрагментарність процесу формування офіційної національної доктрини верховенства права. Додатково автором наголошується на значенні практичної діяльності Конституційного Суду України у формуванні офіційної доктрини верховенства права. Розглядаються конкретні приклади судових рішень, що вплинули на формування національної доктрини. Проводиться узагальнення публікацій щодо складових частин верховенства права, що дозволяє автору відзначити значний вплив позицій Венеціанської комісії на українських дослідників. Окрема увага приділяється аналізу Національної економічної стратегії 2030. На цій підставі автором виводяться компоненти парадигми економічного розвитку. Наголошується на необхідності запровадження урядової системи ефективного контролю за дотриманням термінів виконання запланованих у Стратегії 2030 заходів. На основі проведеного аналізу правових документів і літератури автором пропонується визначення для поняття «правова економіка». Констатується необхідність осучаснення та приведення до міжнародних стандартів інших термінів, пов'язаних із доктриною верховенства права.

Ключові слова: верховенство права в епоху глобалізації, верховенство права в економіці, економічна глобалізація, правова економіка.



Bryntsev V. D. The rule of law as a factor of economic development in the age of globalization

The author notes a gap in the level of certainty of the rule of law in the field of economic development at the domestic level. The positions of scientists regarding the definition of “globalization” are summarised. The adaptation of Ukraine’s economic development into globalisation processes is being investigated. An analysis of the practice of applying fundamental international legal acts gives the author reason to define the principles of the rule of law in the doctrines and concepts of the modern international community. There is noted the role of doctrinal developments on this topic in the practice of authoritative international organisations. There is analysed the process of formation of the doctrine of the rule of law in Ukraine, in which the author identifies four components. The complexity and versatility of the concept of the rule of law are stated. Obtaining a single universal definition for this concept is excluded. The process of forming the informal doctrine of the rule of law and its relationship to the concepts of the rule of law, democracy, human rights, and general principles of the constitutional order are investigated. There is a fragmentation of the process of forming the official national doctrine of the rule of law. In addition, the author notes the sense of practical activity of the Constitutional Court of Ukraine in the formation of the official doctrine of the rule of law. Concrete examples of court decisions that influenced the formation of national doctrine are considered. Publications on the components of the rule of law are summarised, allowing the author to note the significant impact of the Venice Commission’s positions on Ukrainian researchers. Special attention is paid to analysing the National Economic Strategy 2030. The author deriving the components of the paradigm of economic development. It is noted that there is a need to introduce a government system for effectively monitoring compliance with the deadlines for the implementation of the activities planned in National Economic Strategy 2030. On the basis of the analysis of legal documents and literature, the author proposes a definition for the concept of “legal economy”. There is a need to modernise and bring other terms related to the doctrine of the rule of law to international standards.

Key words: *rule of law in the era of globalization, rule of law in the economy, economic globalization, legal economics.*

Вступ. Принцип «верховенство права», не дивлячись на тривалу історію існування та всебічний інтерес до нього, не втрачає актуальності й в умовах сьогодення. Особливо активними є намагання використати цю правову модель для інтенсифікації досліджень окремих складових частин суспільно-політичного життя в державі. Однак певною прогалиною виглядає рівень дослідженості верховенства права у сфері економічного розвитку й адаптації його положень до глобалізаційних процесів, які визначають напрями подальшого розвитку цивілізації.

Окрім численних публікацій із висвітленням окремих аспектів верховенства права, продуктивними для формування національної доктрини виявилися засадничі роботи українських учених С. Головатого, В. Кампо, М. Козюбри, О. Петришина, П. Рабіновича, Ю. Тодики, М. Цвіка, В. Шаповала.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати проблеми формування міжнародної доктрини верховенства права, з’ясувати її вплив на національну модель і запропонувати конкретні механізми впровадження верховенства права в процес економічного розвитку країни.

Результати дослідження. В епоху глобалізації у всіх складових частинах суспільно-політичного життя особливої актуальності набувають дослідження процесів адаптації сталих, класичних теорій до вимог сучасності. Не дивлячись на наявність значної кількості



фундаментальних трудів, присвячених аналізу самого явища глобалізації, слід погодитись із думкою про відсутність чіткої систематизації ознак і наслідків цього феномену для подальшого розвитку світової економіки. Визначення сутності глобалізації різними філософськими школами викликають гарячі дискусії серед науковців і у зв'язку з неповнотою розкриття поняття. Загальновизнаною є класифікація глобалізації у світі на три хвилі:

- першу: з 1870 по 1914 рік;
- другу: з 1950 по 1980 рік;
- третю: з 1980 по теперішній час.

Ідеологами третьої хвилі визнаються Е. Ласло, Д. Медоуз, М. Месарович. В їх роботах досліджується механізми впливу на розвиток окремих моделей ринкової економіки загальносвітових тенденцій і структур.

Із часом чим розповсюдженішим стає термін, тим більше викликає протиріччя у розумінні його змісту. Так, стосовно глобалізації існує висловлення, що само по собі слово «глобалізація» – «туманное и достаточно скользкое». Про це стверджує американський експерт, який у своїй книзі пропонує під економічною глобалізацією розуміти підвищення ступеня економічної інтеграції, яка не знає державних кордонів; падіння та знищення бар'єрів на шляху міжнародної торгівлі й свободу міжнародним інвестиціям; загальносвітову тенденцію до зближення ринків та інститутів [1]. Згідно з думкою Джорджа Сороса глобалізація – це розвиток транснаціональних корпорацій (далі – ТНК) та їх вплив на економіку держав [2].

Один із розробників теорії глобалізму Е. Гідденс дає дуже лаконічне й зрозуміле визначення глобалізації як «розширення світових соціальних зв'язків, які з'єднують віддалені регіони таким чином, що місцеві події розвиваються під впливом подій, які відбуваються за багато міль від них» [3, с. 107].

Узагальнивши наведені позиції в контексті дослідження, автор підтримує пропозицію розуміти під глобалізацією поступово зростаючий в історичному масштабі процес взаємодії та взаємопроникнення різних цивілізацій, що склалися в межах відносно стійких територіальних кордонів, зумовлений посиленням взаємозалежності країн і народів насамперед в економічній сфері [4, с. 304–305].

Глобалізація, окрім економічної взаємозалежності, приводить і до інших форм залежності, зокрема правової. З'являються авторитетні міжнародні органи; акти, резолюції та рішення яких набувають значення міжнародних правових стандартів, що поступово стають обов'язковими й імплементуються в національне законодавство. Насамперед це стосується конвенційних аспектів, таких як Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод від 4 листопада 1950 року; рішення Міжнародного валютного фонду; рішення Європейського суду з прав людини й інших. Найбільш глобальним, об'єднуючим правовим актом може стати Конституція об'єднаної Європи¹.

Аналіз практики застосування основоположних міжнародно-правових актів дає підстави для висновку, що принцип верховенства права набув ключового значення в переліку концепцій і доктрин, які визначаються міжнародним співтовариством. Однак тут доречно висловити застереження, що інтеграційні процеси, які надалі в епоху «активної глобалістики» будуть лише посилюватися, мали запобіжники впливу на суверенітет і незалежність країн, не дивлячись на їх об'єднання в нові асоціації, союзи тощо.

Сучасна міжнародна теорія верховенства права базується на вченні провідних філософів і роботах А. Дайсі, Ф. Гаєка, Р. Дворкіна, Л. Фуллера, Ю. Хабермаса, Ю. Таманагі (Таманахи), розвинутих і доповнених сучасними дослідниками. Щоб верховенство права існувало, люди повинні вірити у верховенство права й бути відданими йому. Вони мусять сприймати це як належне, як необхідний і відповідний аспект свого суспільства. Водночас

¹ Як відомо, перша спроба її прийняття загальмувалася у зв'язку з тим, що у 2008 році проти проголосували громадяни Нідерландів і Франції.



Брайан З. Таманаха² наголошує, що це загальнопопулярне поняття є невловимим і таким, яке важко піддається визначенню [5, с. 232].

Цей висновок співзвучний із думкою іншого американського професора про те, що верховенство права – це ідеал, мета, те, до чого слід прагнути. Як ідеал він ніколи не досягається повністю. Про його наявність чи відсутність слід судити відносно; те, що можливо в розвинутій західній демократії, може бути неможливим у країнах, що розвиваються [6, с. 303].

Опрацювання дефініції «верховенство права» в більшості дослідників пов'язане з виведенням вичерпного переліку обов'язкових елементів (сутнісних ознак) верховенства права. У такому аспекті за основу продуктивно буде взяти систему, запропоновану Інститутом прав людини ще у 2008 році, експертами якого шляхом узагальнення аргументованих пропозицій виведено 12 типових вимог (ознак) верховенства права, зокрема:

1. Наявність законів, що захищають від приватного насильства й примусу, загального беззаконня та анархії. Законів правопорядку.
2. Пов'язаність влади тими самими законами, що розповсюджуються на суспільство.
3. Однаковість застосування законів до всіх, їх відкритість, чіткість, правова визначеність, стабільність.
4. Відповідність законів соціальному запиту, загальним соціальним цінностям; обговорення проєктів за участі громадськості й урахування думки окремих верств населення.
5. Наявність системи органів і процедур щодо оперативного виконання законів.
6. Закріплення механізмів ефективного перегляду державно-адміністративних рішень.
7. Наявність незалежності судової влади, якій належить право тлумачення та інтерпретації законів.
8. Стала система юридичного представництва, що забезпечує доступ до правосуддя.
9. Забезпечення дії принципів «природної справедливості» («процедурної справедливості») і реальності змагальності в судових процесах.
10. Реальний доступ до суду без затримок і непомірних витрат. «Затримка правосуддя – це відмова у справедливості».
11. Виконання закону на засадах законності й неупередженості.
12. Інформованість суспільства про етап виконання законодавства й вирішення спорів у країні.

Базуючись на цих критеріях, Міжнародна асоціація адвокатів (ІБА) у резолюції 2005 року наголосила, що незалежна, неупереджена судова влада; презумпція невинуватості; право на справедливий і публічний суд без зайвої затримки; раціональний пропорційний підхід до покарання; сильна й незалежна адвокатура; рівність усіх перед законом і є основоположними принципами верховенства права [7, с. 3–5].

Слід відзначити, що напрацювання вчених не марні. Більшість із них знаходять своє відбиття не тільки в актах громадських організацій, якою є Міжнародна асоціація юристів (ІБА), а й у резолюціях найавторитетніших міжнародних органів.

Так, у звіті Генерального секретаря ООН 2004 року «Про верховенство права й правосуддя перехідного періоду в конфліктних і постконфліктних суспільствах», схваленому на засіданні Ради Безпеки ООН 6 жовтня 2004 року, зазначалось, що верховенство права як ключовий чинник належить до принципів управління, де всі особи, інститути й суб'єкти права, як публічні, так і приватні зокрема, і самі держави підпорядковані законам, прийнятим у встановленому порядку, мають обов'язковий характер, узгоджені з міжнародними нормами й стандартами прав людини. Верховенство права забезпечується відповідними заходами з гарантування дотримання принципів панування права, рівності перед законом і відповідальності перед ним, справедливості в застосуванні закону, правової визначеності й прозорості правозастосування [8, с. 4].

² Більш розповсюдженим є переклад прізвища автора Таманаха.



Послідовну політику ООН та її структур у впровадженні в національні правові системи як ключового такого принципу є всі підстави розцінювати як «організаційний» наслідок глобалізації. Відомо, що під час обговорення наведеної доповіді Генерального секретаря головуєчий на засіданні пан Раммел заявив, що ООН повинна сприяти розповсюдженню міжнародних стандартів, а для цього необхідно проведення своєрідної інвентаризації успішних і невдалих заходів щодо впровадження принципу панування права у всьому світі. Водночас ООН має розробляти загальні для всіх стандарти й розповсюджувати передовий досвід [9].

Спираючись на ці рекомендації та положення світової доктрини, впливова міжнародна організація The World Justice Project, яка протягом тривалого часу формує щорічний рейтинг держав «Індекс верховенства права», у 2016 році оновила формулювання його ознак, вказавши на: підзвітність влади; своєчасно оприлюднені й стабільні закони, які приймаються на захист конституційних прав громадян; доступний, справедливий та ефективний процес їх реалізації; доступ до правосуддя [10].

Досліджуючи глобалізаційний ефект верховенства права на тлі формування національних правових моделей побудови правових держав, експерти Американської асоціації адвокатів зазначають, що верховенство права стало важливою складовою частиною міжнародного розвитку, витративши мільярди доларів за останні двадцять років на формування правових систем. Донорські агентства, включаючи Європейську комісію, Агентства США з міжнародного розвитку, Світовий банк та інші, фіксують проекти верховенства права в різних місцях по всьому світу [11, с. 13].

Тому не випадково в таких умовах принцип верховенства права, постійно оновлюючись і приймаючи нові риси інтернаціонального характеру, набирає характеру базового в процесі імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство. Для координації зусиль законодавчих органів важливого значення набуваються відповідні наукові доктрини.

Процес формування доктрини верховенства права в Україні активізувався з його проголошенням у статті 8 Конституції України серед переліку основоположних засад державотворення з підкресленням, що в Україні «визнається та діє принцип верховенства права». Із цього часу не викликає сумніву, що особливе місце в системі принципів конституціоналізму займає верховенство права, яке є винятковим політико-правовим ідеалом сучасного суспільства [12, с. 244].

У процесі формування національної доктрини верховенства права є можливість виділити чотири складові частини:

1. Правові дослідження з напрацювання пропозицій щодо змістовного наповнення його дії в системі принципів конституціоналізму.
2. Розробка концепцій і програм нормативного забезпечення реалізації верховенства права в правовій системі.
3. Судова практика застосування верховенства права й вирішення конкретних правових спорів.
4. Правотворчість³ Конституційного Суду України.

Усіляко підтримуючи думку про те, що українська доктрина верховенства права, тобто вчення про відповідний механізм захисту прав людини, увібрала в себе певні історичні й сучасні правові концепції, традиції, ідеї, символи й стала поряд із доктриною правової держави однією з основних правових доктрин [13, с. 85], слід відзначити відсутність цілісного вчення, яке містило б положення всіх чотирьох наведених складових частин.

Водночас важко заперечити думку професора М. Козюбри про те, що складність і багатогранність поняття верховенства права робить безперспективним будь-яку спробу дати якимось його універсальне визначення, придатне на всі випадки життя. [14, с. 4].

³ «Судова правотворчість» не викликає заперечень у системах прецедентного права, де згідно з відомою формулою Ф. Гайєка «право утворюється судом, а законодавець потім підхоплює створене».



Саме тому в процесі формування неофіційної доктрини більшість дослідників зосереджуються на окремих його складових частинах, пов'язуючи принцип верховенства права з: правовою державою (В. Кампо); конституціоналізмом (А. Крусян); демократією та правами людини, основоположними правами й свободами (П. Рабінович); співіснуванням і співробітництвом різних народів (С. Максимов); транспарентністю системи права (С. Погребняк); загальними засадами конституційного ладу й правопорядком (М. Хаустова); правовою визначеністю (М. Гультай); принципом законності (А. Петришин).

Також фрагментарно відбувається процес формування офіційної доктрини. В одній із перших спроб сформулювати ознаки національної доктрини Конституційний суд України проголосив, що «верховенство права» – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення в правотворчу й правозастосовну діяльність, зокрема в закони, які за своїм змістом можуть бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а містить й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, як легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Усі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості ідеї права, яка значною мірою дістала відбиття в Конституції України» [15, с. 314].

Спираючись на базову правову позицію в наступних майже 50 рішеннях, Конституційний Суд України продовжував розкривати зміст верховенства права стосовно окремих його складових частин. Досить навести рішення: «Про верховенство правових актів» від 1 квітня 2008 року № 4-РП/2008, «Щодо легітимної мети» від 16 жовтня 2008 року № 24-р/п 2008, «Про принципи правової визначеності» від 11 березня 2010 року № 8-р/п 2010, «Щодо вимог до чіткості юридичної норми» від 12 липня 2019 року № 5-р(І)/2019, «Про принцип домірності» від 24 грудня 2019 року № №9-в/2019. Найчастіше Конституційний Суд України зупинявся на тлумаченні ролі й значення правової визначеності в системі права.

Зокрема, Конституційний Суд України дійшов висновку, що стаття 368-2 Кримінального кодексу України «не відповідає вимозі юридичної визначеності як складовій частині принципу верховенства права, оскільки диспозиція цієї норми сформульована недостатньо чітко й допускає неоднозначне її розуміння, тлумачення та застосування» [16, с. 273].

Важливість у системі верховенства права правової визначеності підкреслена М. Гультаєм, який зазначав, що вона є універсальним правовим началом, дія якого поширюється на такі важливі сфери правовідносин між державою та особою, як реалізація та забезпечення прав і свобод людини й громадянина, встановлення юридичної відповідальності підстав і порядку притягнення до неї тощо [17, с. 295].

Таким чином, якщо тлумачення окремих компонентів верховенства права, що містяться у всіх рішеннях єдиного органу конституційної юрисдикції, звести в єдиний масив, ми отримаємо повний зміст офіційної національної доктрини верховенства права. Однак не важко уявити, який за обсягом буде це зведене тлумачення, тому доцільно зупинитися на наявному визначенні з-поміж названих офіційними міжнародними організаціями. У такому контексті як глобалізаційний акт підлягають застосуванню рекомендації Венеціанської комісії, відповідно до яких обов'язковими складовими частинами верховенства права є:

а) законність, включаючи прозорий, підзвітний і демократичний процес введення в дію приписів права;

б) юридична визначеність;

в) заборона свавілля;

г) доступ до правосуддя, представленого незалежними й безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю;

д) дотримання прав людини;

е) заборона дискримінації та рівність перед законом.

Узагальнення публікацій із цієї тематики свідчить про те, що більшість українських дослідників перелік наведених складових частин використовують як базовий для встанов-



лення пропозицій щодо сучасної структури верховенства права, використовуючи за такої умови тлумачення кожного з елементів, наданих «венетійкою» в пунктах 42–56 наведеної доповіді. Узагалі, у 2020–2021 роках в Україні виявилися продуктивними висновки Венеційської комісії з намаганням розв’язання так званої «конституційної кризи» й інших правових проблем, що стало ще одним проявом глобалізації в аспекті права.

Своєрідними глобалізаційними аспектами у сфері економіки останнім часом виступають різноманітні концепції та стратегії. Так, в Україні «Національна економічна стратегія на період до 2030 року» (далі – Стратегія – 2030) [19, с. 343], зазначивши в преамбулі, що Україна посідає 56 місце у світі за розміром валового внутрішнього продукту в абсолютному вимірі, що становить за показником валового внутрішнього продукту на душу населення лише 119, за наслідками реалізації має на меті «створити можливості для реалізації ресурсного й людського потенціалу країни для забезпечення належного рівня добробуту, самореалізації, безпеки прав і свобод кожного громадянина через інноваційне випереджальне економічне зростання <...>» [19, с. 4]. Водночас «Стратегія – 2030», визначивши одним із ключових напрямів розвиток верховенства права, проголошує: «Україна – правова держава,⁴ яка забезпечує права й свободи людини, право власності; відстоює справедливість та інтереси суспільства» [19, с. 18].

Автори-розробники «Стратегії – 2030», побудувавши механізми реалізації всіх 20 її напрямів на верховенстві права, залишили поза увагою розкриття особливостей цієї ключової дефініції щодо її пристосування до процесів економічного розвитку.

Ураховуючи довгостроковий характер, дії «Стратегії – 2030» повинні розроблятися всіма її виконавцями, плани роботи яких мають бути конкретизовані й зазначені вичерпні переліки заходів із визначенням термінів виконання та виконавців щодо:

1. Наближення до європейської інтеграції.
2. Розвитку цифрової економіки.
3. Збільшення як правових, так і реальних гарантій «недоторканності приватної власності».
4. Економічної свободи з урахуванням постулату «підприємець – основа економіки».
5. Вільної та чесної конкуренції, рівного доступу до бізнесу.
6. Розвитку підприємництва, інновацій.
7. Безбар’єрного руху капіталу на території України.
8. Прагматичності у визначенні напрямів економічного розвитку.
9. Економічного розвитку на основі єднання ліберальних та інституційних підходів.
10. Національної безпеки шляхом партнерства та інвестицій [19, с. 4–5].

Більшість із цих 10 складових частин інтенсифікації економічного розвитку необхідно додатково розвинути в самостійних напрямках стратегічного розвитку. Як-от: інформаційно-комунікаційні технології [19, с. 92–103], промисловість [19, с. 134–152], підприємництво [19, с. 240–242], цифрова економіка [19, с. 252–275]⁵ та інші.

Інші ж потребують окремої деталізації та наповнення конкретними організаційно-правовими заходами. Крім того, кожен із компонентів повинен бути забезпеченим конкретними заходами з адаптації до національної правової системи з урахування вимог дії складових частин принципу верховенства права, зокрема перелічених у наведеному висновку Венеційської комісії.

Компонентами парадигми економічного розвитку на підставі наведеного слід визначити:

- створення державою умов і необхідних правових засад для функціонування вільного ринку;

⁴ Словосполучення відтворює положення статті 1 Конституції України. Однак до остаточної побудови правової держави правильніше було б у подібних випадках зазначати, що «Україна проголошена Основним Законом правовою державою».

⁵ У дужках зазначені сторінки «Стратегії – 2030».



- удосконалення правової бази господарської діяльності й гарантій права власності;
- забезпечення умов для інноваційного розвитку суб'єктів господарювання.
- досконалу систему розгляду судових спорів у сфері господарської діяльності й ефективну систему виконання судових рішень.

Це далеко не повний перелік напрямів діяльності, які безпосередньо забезпечуються дією принципу верховенства права, що дає підстави вважати його чинником економічного розвитку [20]. Тому не випадково, на думку О. Гриценко, саме на основі верховенства права виникає правова економіка, основними рисами якої є договірні відносини, конкуренція прав та обов'язків, довіра між бізнесом, суспільством і державою [21, с. 77].

На підставі здійсненого аналізу правових документів і літератури автором пропонується розуміти під правовою економікою форму економічного розвитку країни, який відбувається за відсутності свавільного втручання влади в економічні процеси й діяльності суб'єктів економіки на основі правових регуляторів, побудованих на базі принципу верховенства права з гарантією захисту законних прав та інтересів у формах, притаманних правовій державі.

Висновки. Верховенство права в епоху глобалізації є найдієвішим чинником, який підтримується світовою спільнотою та виступає в ролі загальнообов'язкового стандарту в розбудові сучасної правової держави. Забезпечення господарської діяльності на засадах верховенства права утворює передумови для ефективного економічного розвитку й інтеграційних процесів.

Подальший процес глобалізації потребує відновлення роботи з доопрацювання та прийняття Конституції об'єднаної Європи як головного інтеграційного й координуючого правового акту, що забезпечить легітимний характер імплементації міжнародних правових стандартів у національне законодавство. Водночас було б доцільним доповнити преамбулу цього акту декларацією про обов'язковий характер принципу верховенства права в побудові національних моделей правової держави й закріпити у відповідному розділі як ключовий чинник роботу з реалізації ефективної моделі правової економіки.

ООН, проявляючи послідовність у впровадженні у світі верховенства права, мав би надати конкретніші рекомендації щодо механізмів удосконалення національного законодавства.

Разом із тим, не дивлячись на активізацію глобалізаційних процесів, інтеграційні заходи й поглиблена практика імплементації міжнародно-правових стандартів у національне законодавство не повинні обмежувати державний суверенітет, незалежність і самостійність країн, не дивлячись на їх членство в міждержавних об'єднаннях, союзах.

Розробникам офіційних національних доктрин верховенства права необхідно провести роботу з осучаснення базових понять (визначень) і позбавлення їх від застарілих формулювань на основі єдиних міжнародних підходів до висвітлення цього явища.

У зв'язку з побудовою положень Національної економічної стратегії України 2030 на засадах верховенства права розробникам планів її втілення в життя належить визначити механізми запровадження компонентів економічного розвитку на абсолютно нових засадах. Крім того, з метою забезпечення реалізації положень Стратегії 2030 та окремих планів потребує запровадження урядова система ефективного контролю за дотриманням як термінів, так і запланованих заходів.

Список використаних джерел:

1. Бринк Л. Глобализация: повторение пройденного. Москва : «Навигатор», 2005. 416 с.
2. Сорос Дж. Мыльный пузырь американского превосходства. На что следует направить американскую мощь. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2004. 192 с.
3. Політологічний енциклопедичний словник / упорядник В.П. Горбатенко ; за ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ : Генеза, 2004. 736 с.



4. Ревуцький С.Ф. Поняття та сутність категорії та системного явища «глобалізація» в науковій та практичній діяльності. *Економіко-правові теоретичні та практичні аспекти переходу економіки України на інноваційну модель розвитку* : монографія / за ред. О.П. Орлюк, О.Б. Бутнік-Сіверського, Н.М. Мироненко та ін. Київ : ТОВ «Лазуріт-Поліграф», 2010. 416 с.
5. Brian Z. Tamanaha. The history and elements of the rule of law. *Singapore Journal of Legal Studies*. 2012. P. 232–247. URL: <https://law1.nus.edu.sg/sjls/articles/SJLS-Dec-12-232.pdf>.
6. Stein R. Rule of Law: What Does it Mean. *Minnesota Journal of International Law*. 2009. P. 293–303. URL: <https://scholarship.law.umn.edu/mjil/250>.
7. Cowdery N. The Rule of Law – A General Introduction. *14th Annual Prosecutors Conference : Infringing the Rule of Law – What should prosecutors do in response?* Fiji, 2008. 10 p. URL: <https://www.odpp.nsw.gov.au/sites/default/files/the-rule-of-law---a-general-introduction.pdf>.
8. Report of the Security Council of United Nations on the Rule of Law Transitional Justice in Conflict and Post-Conflict societies (S/2004/616). 23 August 2004. URL: <https://www.un.org/ruleoflaw/what-is-the-rule-of-law/>.
9. З виступу головуєчого Раммела на засіданні № 5052 Ради Безпеки ООН 6 жовтня 2004 року. Нью-Йорк. URL: <https://undocs.org>.
10. World Justice Project Rule of Law. Index of 2016. *World Justice Project*. 2016. URL: <https://worldjusticeproject.org/our-work/wjp-rule-law-index/wjp-rule-law-index-2016>.
11. Valcke A. The rule of Law: Its Origins and Meanings (A Short Guide for Practitioners). March, 1, 2012. URL: <http://ssrn.com/abstract=2042336>.
12. Крусян А.Р. Сучасний український конституціоналізм : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 560 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/965>.
13. Кампо В.М. Українська доктрина верховенства права: проблеми становлення та розвитку. *Проблеми сучасного українського конституціоналізму* : збірка наукових праць на пошану першого Голови Конституційного Суду України, проф. Леоніда Юзькова / Конституційний суд України ; Акад. прав. наук. України ; за заг. ред. А.А. Стріжак, В.Я. Тацій ; упоряд. В.Д. Бринцев, В.М. Кампо, П.Б. Стецюк. Київ, 2008. 352 с.
14. Козюбра М.І. Верховенство права і Україна. *Право України*. 2012. № 1–2. С. 30–63.
15. Абз. 2 п. п. 4.1. Рішення Конституційного Суду України № 15-рп від 2 листопада 2004 року у справі про призначення судом більш м'якого покарання (суддя-доповідач В.Є. Скомороха). *Конституційний Суд України : Рішення. Висновки. 2004* / відповід. ред. П.Б. Євграфов. Київ : Юріком Інтер, 2005. 480 с.
16. Абз. 3. п. 7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України. *Конституційний Суд України : Рішення. Висновки. 2019*. Кн. 17. / відп. ред. О.М. Тупицький ; уклад. Я.В. Скринник та ін. Житомир : ТОВ «505», 2020. 920 с.
17. Гультай М.М. Вибрані праці. Київ : Ваіте, 2018. 456 с.
18. Європейська комісія. «За демократію через право» (Венеційська комісія). *Верховенство права*. Доповідь схвалена на 86-му пленарному засіданні, Венеція, 25–26 березня 2011 р. / переклад на укр. мову С.П. Головатого. *Право України*. 2011. № 10. С. 168–184.
19. Про затвердження Національної стратегії на період до 2030 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25>.
20. Верховенство права как фактор экономики / под ред. А.Г. Федотова. Москва : Мысль, 2016. 672 с.
21. Гриценко О.А. Верховенство права в контексті економічної теорії. *Економічна теорія та право*. 2015. № 3. С. 77–88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_etp_2015_3_9.

